

A sánc jelenlegi belső magassága 3 m, előtte 5–6 m mély és 21–23 m széles mesterséges árok húzódik. A sánc átkanyarodik a K-i oldalra, egyre alacsonyabb, a vége a völgy fölé nyúlik. Teljes hossza 300 m.

A sánc Ny-i végéhez közel 13 m széles kapunyílás van, ez eredetinek tűnik. Innen K-re 90 m-re is megszakad a sánc, mellette végezte a sáncátvágást Károlyi Mária. Ez a nyílás azonban újkori bolygatás lehet, a belső területről erdőnyíladék csatlakozik ide, ennek kialakításával vághatták át szélesen a sáncot, az árkot is feltöltötték.

A többi részen a domb természetes peremét találjuk, erődítés nyoma nélkül, különösen az É-i oldal rendkívül meredek. Az ÉNy-i sarokban a lankás domboldalon a sűrű bozótos, áttekinthetetlen erdőben rövid szakaszon nem sikerült az őskori telep szélét meghatározni.

A sánccal és dombperemmel körülvett terület hossza ÉK–DNY irányban 260–265 m, szélessége 130–140 m. Területe jól áttekinthető öreg erdő, de a sáncot rendkívül sűrű bozótos erdő fedi.

A földvárát 2005. október és november havában mértem fel. (Lásd az illusztrációt a 279. oldalon!)

NOVÁKI GYULA

264. Nagyszénás, Vaskapu

(Békés megye) Ó, Sza, Á

2005. augusztus 1–12. között az orosházi Szántó Kovács János Múzeum régészeti feltárást végzett a Vaskapu 5–6 m magas dombjának tetején. A feltárást egy 2003-ban indított kutatási program keretén belül került sor, melyben a múzeum célul tűzte ki a térség 10–11. századi lelőhelyeinek vizsgálatát.

A Nagyszénást Orosházával összekötő műút építésekor (innen az elnevezés is, a domb áttörését nevezik Vaskapunak) találtak itt először temetkezéseket 1935-ben. Később 1947 és 1949 között, majd 1950-ben újabb sírok bukkantak elő. Ekkor már hitelesítő ásatást is végzett Zalotay Elemér.

2005. évi ásatásunk célja – az út Ny-i oldalán – az erősen pusztuló temető pontos datálása és további részletének feltárása volt.

Az őskor közelebről meg nem határozható szakaszba sorolható a feltáráson előkerült több mint tíz, kovából és obszidiánból készült penge, melyek 0,5–5 cm közti nagyságú eszközök. Sajnos a többszöri terepbejárás során sem sikerült őskori kerámiát gyűjtenünk a lelőhely környékén. A felszínen néhány korongolt, szürke színű szarmata edénytöredéket is találtunk. Ezek valószínűleg a műút építése során szétdúlt 2–3. századi sírok telepobjektumaiból származnak. A dombtetőn, valamint annak déli részén a 10–11. századi temetőnek mintegy 11 Ny–K-i tájolású, soros elrendezésű temetkezése került napvilágra. Az előzetes várakozásoknak megfelelően ezek a sírok erősen bolygatottak voltak. A sírok közül mindössze kettőt találtunk a mélyszántás

által érintetlen helyzetben, melyek 80 cm-nél mélyebben feküdtek. Csak egyetlen sír feldúlt csontjai közt találtunk egy pénzérmét, mely Salamon király által vert ezüstdenár.

A Vaskapu É-i oldalán néhány temetkezést csak feltételesen dokumentáltunk sírként. Itt egy szabálytalan alakú, nagyjából Ny–K-i irányban húzódó árok betöltésében, egymástól 2–4 m-re több emberi vázrészéből álló csontkupacot tártunk fel. Félig az egyik ilyen „sír” alatt, egy Ny–K-i tájolású, a 11. századi temetkezések soraihoz illő nyújtott helyzetű vázat bontottunk ki. A sírban nyugvó váz combcsonttól lefelé elhelyezkedő csontjait 1,5 m-rel K felé, egy közbeékelődő csonttalom után tártuk fel anatómiai rendben, ugyancsak az árok betöltésében.

Munkatársak: Bagyinszki Mariann, Benedek András, Budinszki Attila, Budinszkiné L. Magdolna, Csőke Dénes, Csúthy András (Pozsony), Dávid Áron, Gyenge Antal, Kovács Orsolya, id. Lichtenstein László, Nagypál Attila, Sziráki Szabina, Tompa György, Tóth Tibor, Tugya Beáta.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ – RÓZSA ZOLTÁN

265. Nagytarcsa, Malomárok feletti dűlő

(Pest megye) U, A, Kk

2005. szeptember–novemberben megelőző feltárást végeztünk az M0 autópálya ÉK-i szektorában, az 55+900–56+300 km-szelvény közötti szakaszon, a Nagytarcsa 14. sz. lelőhelyen. Kiderült, hogy a lelőhely kiterjedése a korábbi terepbejárásokon észlelteknél jóval nagyobb, K–Ny-i irányban 400 m hosszan húzódik a nyomvonalon. A lelőhely a Szilas-patak mellékpataka melletti domboldalon található, objektumok a domblejtő legalján, a patakhoz egészen közel is előkerültek. A 22 416 m² területen 75 objektumot tártunk fel, ezek túlnyomó része a kora avar kori faluhoz tartozik: házak, árkok, gödrök, egy cölöplyuk és egy kőből épített szabadtéri kemence(?).

Az ásatás legjelentősebb eredménye a 13. földbe mélyített, négyszögletes alaprajzú épület feltárása. Többségük lakóház volt, mivel tíz épületben kőből rakott kemencét találtunk, mindegyiknél a K-i sarokban. A belsejükben levő cölöplyukak alapján tetőszerkezetük ágasfás-szelemenés volt. Ugyanakkor csak nagyon kevés kicsi paticsdarab került elő. Az objektumok túlnyomó részét alkotó árkok szerkezete a feltárást végére rajzolódott ki, általában szögletes területet öveztek, a házak egy része ezeken belül helyezkedett el. A 11. sz. 18 m belső átmérőjű körárok feltehetően állattartó karám volt.

A leletanyag zöme kerámia és állatcsont, de sok malomkő-töredék is van, egy részüket beépítették a házak kemencéibe. A kerámia szinte kizárólag kézzel formált és díszítetlen, elsősorban fazéktöredékekből áll, előfordul azonban néhány sütőharang-töredék is. A 14. sz. épület ÉK-i sarkában egy csomóban majdnem ép, durva,

hordós testű, díszítetlen fazék (nagy méretű, kihajló peremű) darabja; egy 5,2 cm magas tányér töredékei és egy behúzott peremű tál darabjai feküdtek. Mindössze két kézikorongon készített töredék van a leletanyagban: az egyik kihajló peremének belső oldalát hullámvonal-köteg díszíti, a másiknak az oldalán párhuzamos vonal-köteg látható.

Az 50. sz. ház betöltésében a többi objektumhoz képest meglepően sok edénytöredéken kívül kettős kúpos orsógomb, jó megtartású vaskés és szögletes vascsat volt. A 23. sz. ház betöltéséből pikkelypáncélhoz tartozó két darab téglalap alakú, átlukasztott vaslemezke került elő.

Feltártunk egy Ny-K tájolású, nyújtott helyzetű, melléklet nélküli gyermeksírt, és egy bolygatott, nagyrészt elpusztított sír csekély maradványát, amelynél egy vékony bronzlemezről készített, téglalap alakú, közepesen átlukasztott kis veretet találtunk.

A lelőhely nyomvonalba eső K-i szélén a dombtető közelében három, egymással párhuzamos, ÉK-DNy irányú, átlag 2 m széles, hosszú árok jelentkezett. Irányuk, alakjuk, elhelyezkedésük alapján nem illeszkednek az avar kori falu szerkezetébe, annál későbbiek lehetnek. Ezt támasztja alá, hogy az 56. sz. árokból egy késő középkori csillagos tarajú sarkantyú töredéke, az 55. és 56. sz. árokból pedig kúpos fejű vasszegek kerültek elő. Kerámia egyik árok betöltésében sem volt.

A lelőhelyen nagyon szórványosan, objektum nélkül őskori cserepek is előfordultak: egy pelyvás anyagú, körömcsíppel díszített, nagyméretű újkőkori hombár edény darabjai, valamint néhány, a Ludanice kultúrához tartozó töredék.

A leletanyag a Tragor Ignác Múzeumba került.

KÖVÁRI KLÁRA

266. Nagytevel, Csuszkáti-dűlő

(Veszprém megye) U?

2005. augusztus 3–22. között ásatásokat folytattunk a Magyar Nemzeti Múzeum és a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum együttműködésében Nagytevelen, a felhagyott községi kőbányától É-ra a Csuszkáti-dűlőben.

Cél az ismert tűzkő-lelőhely vizsgálata volt, őskori kitermelési és megmunkálási nyomokat, őskori bányajelenségeket kerestünk.

A nyersanyag felsőkréta (szenon) korú sekélytengeri tűzkő, amely fehér pados, helyenként kissé márgás mészkőben fordul elő, nagyméretű gumók formájában. A nyersanyagforrást a felhagyott modern kőbánya feltárja, megmunkált töredékeket a kőbányától a völgytalpig rendszeresen lehet gyűjteni. A jó minőségű, koncentrikusan szürke sávú tűzkő nyersanyag egyike a Dunántúl legjellemzőbb nyersanyagféléseinek, különösen az újkőkori idején több, mint 200 km sugarú körben elterjedt. Feldolgozó műhelytelepét a légvonalban alig 10 km-re levő Kup határában tártuk fel 2000–2003 között.

A nagyteveli tűzkő-előfordulás ennek a jellegzetes nyersanyagnak egyetlen felszíni feltárása; hasonló kőzeteket legközelebb a Kárpátok ívén kívül, a Prut- és Dnyeszter-völgyben, Lengyelországban, ill. Európa ÉNy-i területein ismerünk. Megjelenésében hasonló kőzeteket DNy irányból (Horvátország?, Szlovénia) is ismerünk a régészeti anyagból, ezeknek geológiai lelőhelye még nem tisztázott.

Az ásatások megkezdésénél két, nehezen belátható tényezővel kellett számolnunk. Az egyik, hogy a modern kőbánya mennyire pusztította el a feltételezhető őskori bányajelenségeket. A másik tényező abból adódik, hogy a Tevel-hegyen sokáig orosz katonai gyakorlótér (tankodrom) működött, aminek a felszínen még ma is akadnak nyomai, különféle fém alkatrészek formájában.

Kutatásunkkal a következő kérdésekre kerestük a választ.

A modern kőbánya által feltárt tűzkő kibúvásokon kívül folytatódik-e a tűzkő felszíni vagy felszín közeli előfordulása bolygatatlan területen? Találunk-e helyszíni megmunkálási és kitermelési nyomokat? Amennyiben ilyenek előfordulnak, meghatározhatók-e a bányászati, a műhelytevékenység időbeli és térbeli dimenziói?

A kutatások előkészítésére még 2001 áprilisában Holl Balázssal geodéziai felmérést készítettünk a reménybeli bányaterületről.

Az ásatás megkezdése előtt a területen geofizikai kutatásokat kezdeményeztünk. Elsőként 2004 decemberében Székely Balázs és munkatársai (ABBS Kft.) végeztek a területen méréseket, nagyobb felületen véletlenszerűen bejárva a bánya feletti domboldalt, és egy 10×10 m-es területen 0,5 m-es közönként vonal menti méréseket végezve. A geofizikai kutatásokat Pusztai Sándor vezetésével (Fractal Bt.) folytatták (2005. július), két, egyenként 60×55, illetve 55×40 m kiterjedésű területen. A kapott adatok alapján az ígéretesebb K-i oldalon a legnagyobb anomália-jelenségek köré telepítettük az ásatási területet.

A humuszréteg nagyon vékony, általában 10–15 cm vastag. A terület jelentős részén a humusz alatt közvetlenül szállkőzet felszín, másutt kőzettörmelék mutatkozott. A kőzettörmelékkel borított területen belül agyagos objektum-foltok mutatkoztak, amelyekre rábontottunk – később ezek a foltok a kőzettörmelék „völgyeit” kitöltő, esetenként jelentős mélységet elérő kitöltéseknek bizonyultak, gazdag műhelyanyaggal, ami helyi tűzkő-megmunkálásból ered. A megmunkált tűzkőszilánkok mellett kvarcitból (egy esetben bazaltból) készült ütőköveket, kalapácsokat találtunk. A megmunkált szilánkok zömében magkő-preparáló szilánkok, ritkán magkövek, retusált eszközt egyáltalán nem találtunk. A műhelygödörök, a későbbi műszeres geodéziai felmérés adatai szerint, pontosan egybeesnek a geofizikai mérések pozitív anomáliáival, míg a negatív anomáliák a felszínre kibukkanó szállkőzet helyzetének feleltethetők meg.

Összesen 8 objektumot sikerült elkülöníteni, amelyek közül a 2. illetve 4. sz. nagy kiterjedésű objektu-